

מקומו של אדם ביחס לארבע אבות מייקין

1. תלמוד בבלי מסכת נבא קמא דף ג עמוד ב

מאי מבעה? רב אמר: מבעה - זה אדם, ושמואל אמר: מבעה - זה השן.

תלמוד בבלי מסכת נבא קמא דף ד עמוד א

ושמואל מייט לא אמר כרב! אמר לך: אי סלקא דעתך אדם, הא קתני סיפא: שור המועד, ושור המזיק ברשות הניזק, והאדם. וליתני ברישא! בנוקי ממון קמירי, בנוקי גופ לא קמירי. ורב נמי הא קתני אדם בסיפא! אמר לך רב: ההוא למחשביה בהדי מועדין הוא דאתא.

"הא דקתני סיפא... והאדם... לרב נמי הא דקתני אדם בסיפא" - מדוע נשוט כל כך לגמרא שאדם לא יכול להיכתב כעמייס?

2. אגרו הגאונים נבא קמא-תשובת רב שרירא גאון

קאמרינן, מאי מבעה, רב אמר מבעה זה אדם שאוכליה לבהמתו זרעא דאתר, ושמואל אמר מבעה זו השן שלשור... וחזק אתרי כן את דברי שמואל שאמר מבעה זו השן וקתני בהדיא שור המועד ושור המזיק ברשות הניזק והאדם ואי סלקא דעתך מבעה זה אדם הא תנא ליה ברישא המבעה, ושנינן אליבא דרב, ראשה דשדר בהמתו ואוקה, סופה תנא אדם דאזיק וחבל באדם.

מהי גירסת הגמרא ומהלכה לפי רב שרירא גאון? הישר במקורות הבאים.

3. תלמוד בבלי מסכת נבא קמא דף נו עמוד ב

דאמר רבה אמר רב מתנה אמר רב: המעמיד בהמת חברו על קמת תבירו - חייב, מעמיד.

רש"י מסכת נבא קמא דף נו עמוד ב

מעמיד - משמע שאוחזה בידו ומוליכה לקמה.

4. שרית "שרידי אש" - חלק ד', עמוד צז-צט

מתוך תשובת הגאון למדנו הרבה דברים. א) שלדת רב "מבעה זה אדם" פירושו שהולך את בהמתו בכוונה ע"מ לרעות בסדהו של חברו. ובע"כ שרב מפרש את הפסוק "כי יבער איש שדה או כרם" שהאדם הזיק את השדה ואת הכרם של חברו עי"ז שהולך שמה את בהמתו ע"מ שתרעה שם. ונראה שרב הולך בזה לשיטתו, דב"ק נ"ט, ב. איתא: אמר רבה אמר רב מתנה אמר רב, המעמיד בהמת חברו על קמת חברו, חייב מעמיד. וברש"י שם: "מעמיד, משמע שאוחזה בידו ומוליכה לקמה" ובתוס' שם. ד"ה המעמיד, תפסו שחיובו של מעמיד הוא "מטעם שן ורגל", ואיני שאין הבהמה שלו, בדידיה חשיבא. הואיל והוא עשה, כמו מדליק פשתנו של חברו בנרו של חברו. ועי"ש שהגלו שמעמיד פסור ברה"ר כדין שו"ר. וברש"י א"פירש: "המעמיד בהמת חברו על קמת חברו חייב, דאעפ"י שאין הבהמה שלו כיון שהעמידה על הקמה הרי היא כאלו מאכילה בידים.

בפירושו של הגאון מתבאר טעם הסדר השנוי במשנה טו דב"ק: "ארבעה אבות טייקין השור והבור והמבעה וההבער" - דבר שנתלבטו בו כל הראשונים. רש"י ז"ל כתב בטעם הסדר: "כסדר שהן כתובין בפרשה סדרן במשנה דפרשה ראשונה נאמרה בשור, שניה בבור". וכבר תמהו הראשונים על פירושו זה, שאינו מתאים לשום אוקימתא בגמרא, לא אליבא דרב ולא אליבא דשמואל (ע"י ברש"י ובשטמ"ק), אבל תמיה זו היא רק אליבא דאתם הראשונים המפרשים דאדם המזיק ילפינן ממכה בהמה ישלמנה, או מכי יגנוב איש שור, או מכי יריבון אנשים, או מכי יכה איש את עבדו, או מכי ינצו אנשים (ע"י בשטמ"ק לדף ב, א, מד"ה וז"ל הרשב"א ואילך), אבל לפירוש הגאון, שפירש דמבעה זה אדם המתוב בפסוק כי יבער איש, היינו שהפסיד בידים עי"י הולכת בהמתו אל הקמה, או שהאכילה בידים פמש-אין כאן שום קושי לרב.

מה שכתב הגאון בתשובתו: "ושנינן אליבא דרב ראשה דשדר בהמתו ואוקה, סופה תנא אדם דאזיק וחבל באדם" - תמוה מאד שהיא נגד הגמי שאמרה בדף ד, א: "ורב נמי הא קתני אדם בסיפא! אמר לך רב, ההיא למחשביה בהדי מועדין היא דאתא" ועי"ש ברש"י שפירש: "דקתני חמשה תמין וחמשה מועדין וקחשיב להו ואויל". הרי שהגמי תירצה דברי רב באופן אחר לגמרי.

ולוא דמסתפינא הייתי אומר, שלהגאון היתה גירסא אחרת בגמי וכך צריך לגרוס לפי הגאון: ורב נמי הא קתני אדם בסיפא! ומשני: בנוקי ממון קמירי בנוקי גופ לא קמירי. ופירושו לפי הגאון, שהמשנה מיירי במי שהזיק ממון של אתר והסיפר מיירי במי שהזיק גופו של אתר. או שהגאון סובר שמי שייסדר בהמתו ואוקה" נקרא בלשון הגמי "נוקי ממון". ואיני שלרב מבעה זה אדם - והו לענין החיוב שדינו כדין אדם המזיק, אבל בלשון חכמים הוא נחשב כנוקי ממון. ועי ברש"י שם, ע"ב ד"ה תנא אדם שהזיק שור שכתב: "כלומר, נוקי ממון, דהא מבעה דמיה דבור קתני" וכ"י. ומה שכתב בגמי שלט "וליתני ברישא" וכן מה שכתב אח"כ "אמר לך רב ההוא למחשביה בהדי מועדין הוא דאתא" היא הוספה מאוחרת שלא היתה לפני הגאון. וראוי להעיר, שהמילים "אמר לך רב" הכתובות בגמי שלט חסרות בכ"י"מ (ע"י ד"ס), מה שמעיד שהטקסט שלטו הוא רופף.

5. חידושי "דבר משה" - ב"ק אות ס"א/ר' משה רוזמרין
 אדם דאזיק אדם - בסוגיין מבואר דרבי אושעיא מני בתוך היי"ג אבות נזיקין גם לאדם דאזיק אדם וגם לאדם דאזיק שור, ופריך דא"כ ניתני נמי תרי גוויי שור, דהחחן שור דאזיק אדם ושור דאזיק שור, ומתריצין דבשלמא באדם, שפיר מנה לתרי גוויי אדם, משום שהם משונים בדינם, דהא אדם שאזיק שור, נזק הוא דמשלם, ואילו אדם דאזיק אדם, משלם ארבעה דברים, אבל בשור, מה לי שור דאזיק שור ומה לי שור דאזיק אדם. ולכאורה צ"ע, דנהי באדם דאזיק אדם איכא תוספות של די"ד, אבל מ"מ תשלומי הנזק שוה הוא בין באדם דאזיק אדם ובין באדם דאזיק שור, וא"כ אכתי צ"ע למה מני להו לתרי אבות יותר מבשור. ויש ליישב על פי דברי הרמב"ם בפ"א מהל' חובל ומזיק ה"ג דמובאר מדבריו שם דבאדם דאזיק אדם התשלומין הן כעין כופר אברו, והיינו משום דלעולם היינו צריכים לקוף גם את האבר שלו כדרך שעשה לחבירו, רק שהתורה נתנה לו תשלומי כופר, וז"ל שם, זה שנאמר בתורה כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו אינו לחבול בזה כמו שחבל בחבירו אלא שהוא ראוי לחסרו אבר או לחבול בו כאשר עשה ולפיכך משלם נזקו והרי הוא אומר ולא תקחו כופר לנפש רוצח, לרוצח בלבד הוא שאין בו כופר אבל לחסרון איברים או לחבלות יש בו כופר עכ"ל. והנה לפ"ז יוצא דתשלומי נזק של אדם דאזיק אדם ותשלומי נזק של אדם דאזיק שור הוה רק תשלומי הפסד בעלמא, אבל באדם דאזיק אדם הוה כעין כופר, ויש להוסיף שזהו באמת הטעם למה אדם דאזיק אדם מתחייב בדי"ד, והיינו משום דמכיון שהי' ראוי שנחבול גם אותו, ואז הי' גם הוא נזקק לריפוי. והי' נשבת ומיצר ומתבייש, א"כ משי"ה הרי הוא מתחייב גם באלו בתורת כופר אברו, אבל בבהמה שכל עיקר יסוד דינו של התשלומין הוא רק תשלומי הפסד א"כ משום כך אינו מתחייב בדברים הללו מאחר שאינם אלא בגדר גרמא (ועי' בקצה"ח בסי' שפ"ז סק"י). ולפ"ז א"ש דברי הגמ' כאן כמין חומר, והיינו דמכיון דבאדם דאזיק אדם הרי הוא חייב בדי"ד, א"כ חזינן מזה דהוה תשלומין בגדר כופר, ולא בגדר תשלומי הפסד, ומשי"ה שפיר מנה גם לנזק דידי' בתורת אב בפ"ע

6. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף פד עמוד א
 תניא, ר"א אומר: עין תחת עין - ממש. ממש סלקא דעתך? רבי אליעזר לית ליה ככל הני תנאי? ... אלא אמר רב אשי: לומר, שאין שמין אותו בניזק אלא במזיק.

באר את עומקה הפנימי של הסוגייה בעזרת המקורות הבאים:

7. זוהר משפטים ק"ח:
 וחיון דסטרא אתרא דאינון נזיקין דשמאלא, הכי סדורייהו, שנאן. ובגין דא, התחלה דלהון, השור. קשור בדי' אבות נזיקין, השור והבור והמבעה וההבער וסיומא דלהון אדם. מועד.

8. תפארת ישראל פרק י"ב/מהר"ל מפראג
 ובשביל טעם זה עצמו נקראו ישראל, עם זן שגם הם צורה אל כלל העולם כי ישראל משלימים הכל ונותנים צורה אל כל העולם, ובלא ישראל אין נחשב לכלל וכבר בארנו זה גם כן במקום אחר... כמו כן בישראל כי כל הדברים הצורה באה באחרונה והחומר קודם, כי הצורה הוא המשלים ראוי שיהיה באחרונה, ולפיכך נברא האדם באחרונה לכל מעשה בראשית, וכמו שבארנו זה במקומו, כי יש על האדם משפט הצורה שהיא באה באחרונה. וכן תמצא בישראל שכל האומות נבראו קודם... והתורה גם כן ראוי שתקרא זאת כי היא צורה לישראל כמו שהתבאר איך התורה היא כמו צורה לאדם, ולכך ראוי שתקרא התורה זאת בפרט. והשי"י על הכל שהוא צורה אחרונה אל הכל משלים הכל, ולפיכך נקרא זה, והדברים אלו מבוארים וידועים.
נצח ישראל פרק י"ב/מהר"ל מפראג
 זה כאשר תראה בבריאה, שנברא האדם אחרון לכל הנבראים, ודבר זה בודאי אינו במקרה, רק הוא נמשך אחר עצם האדם. וזה כי ראוי דבר שהוא כמו צורה, והצורה על ידה יושלם הכל, לכך ראוי שיהיה אחרון, כי הכל יושלם באחרונה. ומפני כך נברא האדם אחרון אל הכל, לפי שהאדם צורה על התחתונים, והוא השלמת כל התחתונים. ולכך נברא האדם באחרונה, כאשר הושלם הכל.

9. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף טז עמוד א
 אלא אמר רבינא, חסורי מחסרא והכי קתני: חמשה תמים הן, ואם הועדו חמשתן מועדין, ושן ורגל מועדין מתחילתן, וזהו שור המועד, ושור המזיק ברשות הניזק - מחלוקת ר' טרפון ורבנן, ויש מועדים אחרים כיוצא באלו: הזאב, והארי, והדוב, והברדלס, והנמר, והנחש. תניא נמי הכי: חמשה תמים הן, ואם הועדו חמשתן מועדין, ושן ורגל מועדין מתחילתן, וזהו שור המועד, ושור המזיק ברשות הניזק - מחלוקת רבי טרפון ורבנן, ויש מועדין אחרים כיוצא באלו: הזאב, והארי, הדוב, והנמר, והברדלס, והנחש. איכא דרמו לה מירמא, תנן: חמשה תמים וחמשה מועדים; ותו ליכא? והאיכא: הזאב, הארי, הדוב, והנמר, והברדלס, והנחש! ומשני, אמר רבינא, חסורי מחסרא והכי קתני: חמשה תמים הן, ואם הועדו חמשתן מועדין, ושן ורגל מועדין מתחילתן, וזהו שור המועד, ושור המזיק ברשות הניזק - מחלוקת רבי טרפון ורבנן, ויש מועדין אחרים כיוצא באלו: הזאב, והארי, הדוב, והנמר, והברדלס, והנחש.
רש"י מסכת בבא קמא דף טז עמוד א
 ושור המזיק כו' מחלוקת רבי טרפון ורבנן - בפרק שני והאדם.

היכן כתוב אדם במשניות לדעת רבינא? מה משמעות הדבר לסוגייתנו?